

“ESKİ VE YENİ ARASINDA” BİR OSMANLI PADİŞAHI: III. SELİM

Öğr. Gör. Dr. Günseli Gümüsel

Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ortak Dersler Bölümü

*“Bağ-ı âlem ıcre zâhirde safâdır saltanat
Dikkat etsen mânevi kavgaya cardır saltanat
Bu zamanın devletiyle kimse mağrur olmasın
Kâm alırsa adl ile ol dem becâdır saltanat
Kesbeder mi vuslatın bin yılda bir âşık ânın
Meyleder kim görse ammâ bîvefâdır saltanat
Kıl tefekkür ey gönül çarhın hele devranını
Ki safâ ise velev ekser cefâdır saltanat
Bu Cihan'ın devletine eyleme hırs-ü tamâ
Pek sakın İlhamî zira bîbekâdır saltanat.”*

İlhami mahlasıyla birçok şiir yazıp, şarkı besteleyecek ruh inceliğine sahip bir padişah olmasının yanı sıra III. Selim, yukarıdaki manzumesinde saltanatın gelip geçici olduğunu anlatacak kadar alçakgönüllü ve gerçekçi bir yöneticiydi. Bu meziyetler birçok Osmanlı padişahı için geçerli sayılmazdı. III. Selim'in onlardan farklı düşünmesinin en önemli sebebi babasının ve amcasının eğitimine verdiği özel önemin yardımıyla kafes usulüne rağmen bilgili ve kültürlü bir şehzade olarak yetişmesiydi. Ayrıca Doğu ilgisine olan merakını beslerken Batı'ya olan ilgisini de kaybetmiyordu.

Peki III. Selim ıslahatçılıkta yeni bir dönemin ağır kapılarını var gücüyle iterken, içinde barındırdığı asil duygular ve idealist beyninde ışıldayan edebi cümleler ona yardım edebilmiş miydi?

Kısacası başarabilmiş miydi?

İçinde buldukları durumu tahlil edebilmeye başlayan Osmanlılar ıslahat fikrine uzak sayılmazlardı. Fakat ıslahattan anladıkları yenilik değil geçmişin yeniden inşasıydı. Sorunlar hemen hemen tespit edilmiş olmasına rağmen çürümenin nedenleri yerine sonuçlarıyla mücadele edildiği için girişimler başarısızlığa mahkumdu. Kaldı ki sorun olduğuna dair farkındalık bile sınırlı düzeyde iken çürümenin nedenine ya da sonucuna eğilmek bile bir artıydı.

Böyle bir ortamda yetişen III. Selim'in dünyası hiç şüphesiz babası ve amcasınınkinden farklı renklerde olacaktı. O içinde bulunduğu *kafesi* bir okul haline getirecekti; bu okulda onu destekleyen ve imparatorluğu yeniden canlandırmayı düşleyen çok sayıda saray hizmetkarı arkadaşları vardı. Bu arkadaşlar Avrupa ile kişisel bağ kurması mümkün olmayan III. Selim'e elde ettikleri bilgileri

vermekten geri kalmadılar. Fikirleri serpilip gelişen III. Selim, etrafında olup bitenlerin devlete olan etkisini henüz padişah olmadan görebildi. III. Selim Nisan 1789'da tahta geçtiğinde, yetenek ve enerjisinin ünü çoktan duyulmuştu. Tahta geçiş haberi idareciler, askerler, tebaalar ve yabancı elçiler tarafından coşkuyla karşılanmıştı. Halk kendini güvende hissediyordu ve III. Selim onlar için imparatorluğu düze çıkaracak bir liderdi. Bu sıralarda, Rusya ve Avusturya savaşları devam ediyordu. Yeni padişah ilk iş halkın ve askerlerin moralini güçlendirdi. Tahta çıkış konuşmasında yeniçerilerin geçmişteki başarılarını övdü ve onlara geleneksel usullere dönmeleri için çaba sarfetmeleri gerektiğini anlattı.

Bir Osmanlı padişahı için ıslahatın ne demek olduğu açıktı: geleneksel kurumların işleyişleri eski usule göre düzenlenmesi imparatorluğun kurtuluşu. Çözüm önerileri de hemen hemen aynıydı: yolsuzluk ve kötü yönetime son verilmesi, disiplin ve sadakatin sağlanması, yeni askeri tekniklerin benimsenmesi, yeni tekniklere adapte olabilecek bir yeni bir ordu. III. Selim'i seleflerinden ayıran en önemli özellik ise Selim'in içinde bulunduğu koşullarda ıslahatın her zamankinden daha zorlayıcı olmasıydı.

Sultan Selim'in ıslahatlarını anlatmaya çalışırken, öncelikle vurgu yapılması gereken durum, padişahın devlet işlerini daha etkin yürütmek adına yönetici sınıfın yardım ve onayını elde etmeye çalışmasıydı. Geleneksel Divan'ın daha önce kabul edilen bir kararı onaylamak dışında bir işlevi yoktu ancak III. Selim bu organı işlevsel bir hale getirdi ve **danışma** kuruluna dönüştürdü. Yönetici sınıfa mensup kadılar, valiler, katipler, müderrisler ve emekli memur ve subaylar; imparatorluğu kurtarmak için neler yapılabileceğinin tartışılacağı bir toplantıya çağırıldığında (14 Mayıs 1789) ıslahat süreci başlamış oldu. Özellikle Sultan Selim'in istediği yazılı raporlar daha sağlıklı bir durum analizini mümkün kıldı. **Layiha** adı da verilen bu raporların genel olarak üzerinde durdukları çözüm önerileri genel olarak aşağıdaki gibiydi:

- Sadece dürüst ve ehil kişiler şeyhülislamlığa atanmalıydı.
- Sultan ve nazırları halkı anlamak için halkın arasına karışmalıydı.
- Resmi atama vergileri kaldırılmalı ve tüm mevkiler için derecelendirme ve sınav sistemi yöntemiyle rüşvet engellenmeliydi.
- Rüşvet alınmasını engellemek için, hükümetteki yüksek mevkilere zengin kişiler atanmalıydı.
- Yapılacak ıslahatlarda halkın çıkarı, işbirliği ve desteği göz önüne alınmalıydı.

Özellikle askeri alanda geleneksel kural ve teamül canlandırılmalıydı. Ocaklar teftiş edilmeli; ihtiyacı karşılamayanlar ya da uyumsuz olanlar ayıklanmalı, onların yerine katı bir askeri disiplinle yetişmiş gençler alınmalıydı. Orduda eğitim şarttı. Ayrıca radikal bir çözüm olarak devşirme sistemi canlandırılmalıydı.

Bu problemler ve karşılığında yapılan öneriler çerçevesinde ıslahatlar başlatıldı. Şehir nüfusunun kontrolsüz artışı denetimi zor hale getiriyordu. Sultan Selim buna çözüm olarak köylülerin şehirleri derhal terk etmelerini buyurdu, pansiyonları kapattı ve şehre girişi muhafızların kontrolüne bıraktı. Amaç köylüleri topraklarına geri döndürmek ve şehirdeki nüfus yoğunluğunu azaltmaktı. Toplumsal düzeni sağlamak adına keyif verici maddelerin satış ve kullanımını yasaklayan fermanlar çıkarıldı. Meyhane ve kahvehaneler kapatıldı. Ancak uygulamalarda başarı sağlanamadı.

Diğer taraftan ordudaki sorunlar gerçekten vahim durumdaydı. Yeniçerilerin çok büyük bir kısmı yalnızca geliri için ocağa üyeydi ve savaş durumunda bu üyelerin dörtte biri bile toplanamıyordu. Üyelerin tamamı eğitimsiz, askeri hizmete cevap verebilecek yetenek ve isteğe sahip olmayan kadın, çocuk, esnaf ve zanaatkardı. Bu grup savaştan ziyade yağmalamaya yatkındı. En tehlikeli zamanlarda bile orduda düzenlik, firar ve kazan kaldırma çok yaygındı. Bu durumu düzeltmek için öncelikle yaşlı askerler derhal emekliye sevk edildiler. Görevlerinde hazır bulunmayan ya da yerlerine başkalarını gönderenlerin ordudan ihracı emredildi. Fransa ve İsveç'ten subaylar getirtildi. Islahat çabalarına rağmen temelde yeni kurulacak orduya bel bağlanmıştı. Bu ordu "**Yeni Düzen**" veya "**Nizam-ı Cedid**" olarak adlandırılmıştı. Bu yeni ordu, tepkilere karşı koruma sağlamak için şeklen eski sistemin bir parçası haline getirilecekti. Ordudaki askerler modern silahlarla donatılmış, Avrupalı subaylar tarafından eğitilmiş ve düşmanla eşit koşullarda savaştak düzeyeye gelmişti. Ayrıca, Sultan'ın şahsını da koruma görevini üstlenmişti.

Sultan Selim askeri yeniliklerle başarıya ulaşacağına gerçekten ulaşacağına inanmış mıydı bilinmez ama ıslahatları uygulamak için gösterilen her türlü girişim ve çaba şiddetli bir muhalefetle karşılandı. Özellikle Yeniçeriler iş birliğine yanaşmadılar ve yeniye dair her uygulamayı protesto ettiler. Mısır Harekatı sırasında, düzenli Osmanlı ordusunun danışmanı olan General Kohler'in tarif ettiği gibi, Yeniçeriler, "*disiplinsiz, yetersiz, zayıf, ciddiyetsiz, şımarık, ilgisiz, düzensiz, kişisel çıkarları gözetken, yağmacı, şevksiz ve otorite altına alınamayan*" bir orduydular.

Sonuç olarak 1807 yılında çeşitli kesimlerden oluşan muhalefet III. Selim'e açıkça kazan kaldırdı ve yeni ordu da padişahı koruyamadı.Çıkan isyanlar karşısında Sultan Selim'in yetiştirici olmak adına ılımlı tavrı isyancıları daha da güçlendirdi. Kendisini kurtarmak için yegane başarısı Nizam-i Cedid'i feda etmesi padişahın son hamlesi olmuştu: *Kafir Sultan* gitmiş, ıslahatlar bitmişti. Başarısızlıkların ağır bastığı bu ıslahat tablosuna rağmen aslında Sultan Selim'in sağladığı çok önemli bir "farkındalık" durumu vardı. Osmanlı, *demir perdesini* bir daha kapatamayacağı şekilde aralıyordu. Avrupa'nın sadece askeri ve teknik gelişmeleri değil aynı zamanda bu başarılarının ardındaki siyasi, ekonomik ve sosyal motivasyonlar da Osmanlı dünyasına giriyordu. Avrupa'ya elçilikler kuruldu. Koşullar ve gelişmeler dikkatle takip edildi. Avrupa dilleri öğrenilmeye başlandı ve Avrupa modası

günlük yaşamı da sarıp sarmaladı. Osmanlı'da bir merak ve öğrenme eğilimi uyandı. Fransız İhtilalinin etkileri imparatorluğu kaplamaya başladı. Özgürlük vurgusu belirginleşti. III. Selim döneminde kullanımına ağırlık verilen matbaa da ilişkileri ve fikir değişimlerini hızlandırıyor. Bu görüşlerle şekil alacak altyapı ise modern Türkiye'nin temelini oluşturacaktı.